

Če imaš v sebi ustvarjalno moč, si vedno v prednosti in vedno neodvisna

Intervju z Nino Granda

Pogovarjala se je Irena Kirn

Nina Granda (1980) je arhitektka, kritičarka, recenzentka, urednica in kolumnistka. Med študijem dramaturgije na Akademiji za gledališče, radio, film in televizijo v Ljubljani se je vzporedno vpisala na Fakulteto za arhitekturo, kjer je diplomirala leta 2009. Na Universität für angewandte Kunst Wien je leta 2018 magistrirala iz kuratorstva in kulturnega menedžmenta. Leta 2015 je skupaj s partnerjem Matevžem Grando ustanovila revijo Outsider, kjer je glavna in odgovorna urednica. Leta 2017 sta revija in spletni portal Outsider prejela Plečnikovo medaljo za prispevek k bogatitvi arhitekturne kulture. Od leta 2020 je tudi stalna kolumnistka časnika Delo. Kot arhitektka deluje na področju prenavljanja dediščine. Je mati treh otrok, rada bere, teče, pleše, se druží s prijatelji. Trenutno živi v Istri.

© Matevž Granda

»Toda, ko delam poteze, ki se drugim zdijo najbolj pogumne, se najbolj zavedam svojih strahov. Ozaveščeno imam, kaj vse tvegam, kaj vse gre lahko narobe. Pa vseeno naredim, kar se mi zdi pomembno in prav.«

Nina, med drugim ste tudi urednica revije Outsider, sveže, zanimive arhitekturne revije, pri kateri že ime pove, da »vidi onkraj«. Kdo je Nina, ženska v arhitekturi – v duhu svojega časa?

Čas je morda tisto, kar me od vsega najbolj zanima. Kako uloviti zdajšnji trenutek? Kaj sploh je – duh časa? Poskušam ga odkrivati skozi arhitekturo, urejanje revije in pisanje. Moje področje v arhitekturi je prenavljanje stavbne dediščine. Pri stavbah me zanima, kaj je tisto avtentično bistvo stavbe, ki ga lahko s prenovo najdemo, obudimo in vpnemo v sodobni čas. Tudi pri reviji poskušamo otipati bistvo sodobnosti, v kateri živimo. Včasih se mi zdi, da namesto v sedanjosti živimo v polsedanjosti, nezmožni izstopa iz konfliktov prejšnjih generacij, čeprav danes nimajo več smisla. Predstavljam si, da je to v arhitekturi podobno, kot da bi različne generacije druga za drugo živele v premajhni, nefunkcionalni garsonjeri, ne da bi bile zmožne zasnovati boljši, širši, bolj odprt prostor.

Večkrat se mi sicer zdi, da sem z duhom časa, kot ga občutim, v nasprotju. Morda pa je to moja zavestna izbira.

Kaj je skupna lastnost vsega vašega udejstvovanja?

Skupna lastnost je prostor. Zanimam se za raziskovanje fizičnega (kot arhitektka) in mentalnega (kot urednica) prostora.

Za vaš uredniški pristop je značilna posebna občutljivost.

Stvari se me že od nekdaj globoko dotaknejo. Pogosto zato občutim negotovost, dvom in preizpraševanje. Pogosto se tudi počutim, kot da skačem v prazen prostor in ne vem, ali bom pristala na mehki, hvaležni površini ali na trdi, kjer si bom razbila glavo, ali pa morda celo obstala v neskončni praznini vmes ...

Preizpraševanje in dvom sta lahko hkrati odlika in obremenitev. Od kod pravzaprav ta dvom, ta negotovost žensk?

Saj to se mi sploh ne zdi slaba lastnost, negotovost je spremljevalka vsega novega. In veliko ljudi mi reče: »Kako si pogumna!« Toda, ko delam poteze, ki se drugim zdijo najbolj pogumne, se najbolj zavedam svojih strahov. Ozaveščeno imam, kaj vse tvegam, kaj vse gre lahko narobe. Pa vseeno naredim, kar se mi zdi pomembno in prav. Negotovost me ne ovira, ampak širi moj pogled in mi lajša sprejemanje posledic mojih odločitev.

»Le kakšna naj bi bila ženska arhitektura? Ker arhitektura menda pač ni moška ali ženska, je dobra ali slaba; in seveda ima lahko elemente, ki izražajo prefinjeno eleganco ali pa surovo moč, če hočete. Posebna prostorska občutljivost in empatija ter skrbnost do okolja lahko pripomorejo tudi h kakovosti arhitekture. Tako kot jasna vizija in natančno razumevanje tehnologije.«

Kakšen delež te negotovosti je potreben, celo nujen? Morda pa jo lahko ženske malo odložimo? Se vam zdi, da bi s tem nekaj izgubili – prav tisto, kar vas pravzaprav potiska v kreativnost?

Nisem prepričana, da je negotovost posledica spola, prej značaja ali okoliščin ... Negotovost pri ženskah v arhitekturi je sicer tudi posledica zgodovinskih okoliščin, kjer so imele ženske bistveno težji položaj od moških kolegov. Nekaj te zgodovinske teže je še zapisane v kolektivnem spominu. Arhitektura je bila še pred nekaj desetletji ekskluzivni klub samo za fante. Ženske so bile kvečjemu risarke, asistentke, pomočnice, negovalke, izjemno redko so si izborile mesto na poziciji ustvarjalne moči! To so smele kvečjemu skrite v paru, skupaj z moškimi, ki je prevzel zasluge. To se spreminja šele v zadnjih desetletjih. Pomislimo, da je prva redna profesorica za projektiranje arhitekture na ljubljanski fakulteti postala Maruša Zorec leta 2017! Emancipacija žensk se dogaja prav zdaj! V arhitekturi je znan primer Denise Scott Brown, ene izmed vodilnih arhitektk postmodernizma. Leta 2003 je s peticijo z 9000 podpisi vodilnih svetovnih arhitektov zahtevala enakovreden del Pritzkerjeve nagrade, ki jo je leta 1991 prejel njen partner Robert Venturi – za njuno skupno delo, v njenem skupnem biroju. Peticija je vzbudila številne polemike o položaju žensk v arhitekturi – in verjetno pripomogla, da je leto zatem, leta 2004, Pritzkerjevo nagrado prejela prva ženska v zgodovini, Zaha Hadid.

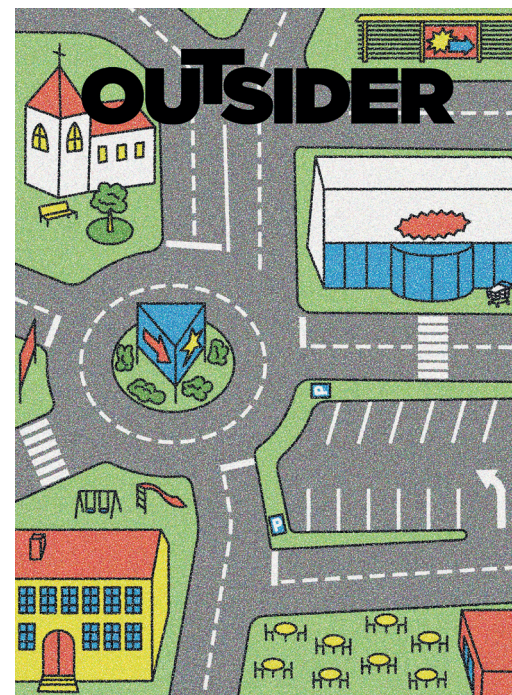
V eni izmed kolumn za Delo ste pisali o Eileen Gray. Kako lahko iz njene zgodbe razberemo odnos med žensko in moškim v arhitekturi pred skoraj stoletjem?

Pisala sem o prenovi vile E-1027, ki jo je na francoski obali Eileen Gray zasnovala skupaj z investorjem, romunskim arhitektom Jeanom Badovicijem. Hiša je povsem očarala Le Corbusiera. Slavni arhitekt jo je večkrat neuspešno poskušal kupiti, nazadnje je le pridobil majhno parcelo tik ob njej in tam postavil Cabanon, pozneje pa mu je uspelo kupiti še parcelo neposredno nad E-1027, kjer si je postavil vilo z direktnim pogledom nanjo. Med svojim bivanjem v hiši v letih 1938 in 1939 je Le Corbusier na vabilo Badovicija na bele stene E-1027 naslikal osem barvitih fresk – z eksplicitno seksualnimi motivi. Ta poseg v interier vile pa je za arhitektko pomenil skrunitev njenega dela.

Nedavno so hišo prenovili, ob tem pa so sledili originalni realizaciji po načrtih Eileen Gray. To je pomenilo, da so izbrisali nekaj – tri od osmih – fresk, ki jih je Le Corbusier izvedel v notranjosti. Pomenljiva poteza prenove govori o spremenjenem času, ki poskuša ženskam vrniti nekaj priznanja, ki ga niso bile deležne v času svojega ustvarjanja. Še pred desetletji bi bilo povsem nezamisljivo, da bi odstranili kakšno fresko velikega Le Corbusiera, zato da bi zasijala prvotna zamisel arhitektke.

Gre tudi za dediščino nekega odnosa med moškim in žensko iz tistega časa. Ko govorite o tem, jaz vidim nasilje. Oziroma vsiljeno voljo, nesubtilnost in nespoštovanje. In čas zdaj to popravlja.

Le Corbusier je umrl v morju, prav tam, pod vilo E-1027, s katero je bil obsejen. Težko je priznal, da je tako dobro delo v vzponu modernizma projektirala ženska. Eileen Gray je kasneje naredila še nekaj primerkov arhitekture, sama, brez partnerja, denimo lastno hišo v bližini Pariza. V zgodovino pa se je vpisala kot ustvarjalka interierjev. Kot nadarjena dekoraterka. Toda bila je arhitektka. Šele zdaj dobiva zaslužno veljavo.

Naslovnica 29. številke revije Outsider, tema: javni prostor in urbanizem. Oblikovanje: Ljudje

Leta 2014 ste uredili številko revije Hiše, tematsko posvečeno ženskam. Vas tema arhitektk zanima že od nekdaj? Zakaj?

Takrat je šlo predvsem za to, da me je iritiralo, da se nikoli ne izpostavlja, da je neko arhitekturo načrtoval moški. Ne govori se o moški arhitekturi. Pri ženskah pa sem to zasledila kot posebnost. Le kakšna naj bi bila ženska arhitektura? Ker arhitektura menda pač ni moška ali ženska, je dobra ali slaba; in seveda ima lahko elemente, ki izražajo prefinjeno eleganco ali pa surovo moč, če hočete. Posebna prostorska občutljivost in empatija ter skrbnost do okolja lahko pripomorejo tudi h kakovosti arhitekture. Tako kot jasna vizija in natančno razumevanje tehnologije. Pri »moški« in »ženski« arhitekturi smo na tankem ledu, kamor se ne bi rada postavljala. Bistveno pa se mi je zdelo, da dam besedo in izpostavljenost ustvarjalkam, ki jih izjemno cenim, a v medijih še danes malo slišimo o njih.

Ali se je od leta 2014 kaj spremenilo oziroma ali bi lahko na osnovi te izkušnje kaj dodali? Ne govorim o ženski in moški arhitekturi, ampak o pogojih za ustvarjanje arhitekture.

Zdi se mi, da je bila takrat to še manj izpostavljena tema, vsaj v Sloveniji. Zdaj je to ena izmed rednih medijskih in kulturnih tem. Toda paradoksalno: v medijih je veliko zavedanja o pomenu enakopravnosti spolov, a ob strokovnih dilemah, če že zaidejo v večje medije, besedo spet dobijo v glavnem le moji moški kolegi! Mislim, da še vedno prevlada nekakšna politična korektnost pred izborom kakšnih »nezanesljivih žensk« ... V medijih imajo prednost predvidljivi sogovorniki z jasno politično pozicioniranostjo. Novinarji pogosto sprašujejo iste sogovornike, kot da ne bi bilo tudi ogromno izjemnih arhitektk, ki bi jim bilo vredno prisluhniti!

Pri opolnomočenju žensk sodelujete tudi onkraj meja?

Pred kratkim so me k sodelovanju povabile arhitektke iz italijanske skupine Rebel Architette, ki so med drugim sodelovale na zadnjem arhitekturnem bienalu v Benetkah. Namen projekta Rebel je vzpostaviti vzornice, ki bi bile vidne študentkam arhitekture in drugim mladim ženskam ter bi jim spodbudile, da so ženske v arhitekturi lahko uspešne in močne – in da je to nekaj običajnega! Česar ni v prostoru, revijah, knjigah in na fakulteti, tega ljudje ne poznajo, in to, česar ne poznajo, ne more vplivati na miselni razvoj in družbene spremembe. Danes se v Sloveniji na študij arhitekture vpiše že

»Z majhnimi koraki lahko dosežemo velike stvari. Občutljivost v ustvarjanju je lahko prednost.«

več žensk kot moških. To, da v svetu projektantov še vedno v veliki večini prevladujejo moški, je tudi posledica družbenih pričakovanj in še vedno neenakih možnosti. Škoda bi bilo, če bi namesto talenta in sposobnosti o uspehu še vedno odločala serija izjemno številnih drobnih priložnosti, ki jih dobijo moški (»z boljšo prostorsko predstavo«, »zanesljivejši«, »ne bodo šli na porodniško«) na račun predsodkov o ženskah ali neenakih možnosti. V tem kontekstu se mi zdi porodniški dopust, ki pripada tudi moškim, zelo dobrodošel ukrep; da je torej starševstvo že od začetka zaveza obeh staršev.

Katere so pomembne spremembe glede položaja žensk, za katere je nujno, da se ohranijo?

Menim, da danes v delu sveta, kjer živim, lahko izberem, da bom arhitektka, urednica, podjetnica ..., in lahko izberem, da sem hkrati mati, žena, da mi ogromno pomeni družina. Nikoli nisem rekla, da je to preprosto in da ni treba sprejemati kompromisov. Ampak v končni fazi lahko izberem tudi oboje: kariero arhitektke, urednice in matere. In pravico imamo, da izberemo samo kariero ali pa samo družino, vse je legitimno in v redu! Izbrati družino ni »nefeministično«! Močna občutljivost do sveta, povezana z negotovostjo, to se mi zdi za ustvarjalko nekaj najboljšega. Omogoča, da vidiš svet malo drugače kot drugi, in tako si vedno lahko na svoji lastni, avtentični poti, ki je ne more nihče posnemati.

Dolga porodniška, ki vključuje oba partnerja, je pomembna pravica. In zavedanje, da je skrb za družino skupna odgovornost obeh staršev. Skupno, enakopravno sodelovanje obeh partnerjev pri gospodinjstvu je ključno! In medsebojna podpora pri pomembnih kariernih odločitvah.

Kaj je za vas ustvarjalnost? Kaj vas navdihuje?

Zdi se mi pomembno, da vedno ostajaš zvest sebi. Čeprav to pomeni, da kdaj ubereš še neznan pot in da tvoja izbira kdaj preseneti.

Zelo me denimo navdihuje arhitektka Anna Heringer. Njeno delo je pomembno povezano z opolnomočenjem žensk, predvsem se navezuje na območje Bangladeša. Tam je skupaj z arhitekturo iz zemlje spodbudila celovito žensko gibanje. Podpira izobraževanje žensk in podjetništvo. Skupini žensk je pomagala pri realizaciji modne znamke, ki obleke, narejene iz materiala, ki ga same pridelajo, prodaja tudi v Evropi. Na ta način je s pomočjo arhitekture spodbudila celo verigo: od proizvodnje materialov, oblikovanja, šivanja do prodaje po svetu. Anna Heringer ob arhitekturi iz zemlje izumlja nekaj čisto novega – na podlagi arhaičnih znanj in tradicij. Gradi majhne zgradbe, kot je na primer objekt iz zemlje za ženski muzej v Vorarlbergu, in večje, kot je zdraviliški center Rosana v Avstriji, iz zemlje in drugih lokalnih materialov. V svetu gradbeništva in arhitekture, svetu močnih lobijev, se bori za nekaj tako prvinskega, kot je zemlja. Navdihuje me, kako je vzela nekaj temeljnega in dostopnega – na svetu približno tretjina ljudi živi v stavbah iz zemlje! – a spregledanega, nato pa ta pristop posodobila za današnjo arhitekturo.

Prišel je čas, ki podpira subtilnost. Prihajamo nazaj k naravi. Danes imajo vrednost čist zrak, voda, zemlja.

Da, tako radi govorimo. Vendar pa – ko pogledamo okrog sebe, kaj se gradi, kaj se poučuje, kaj se nagrajuje v arhitekturi ..., vidimo, da so naša dejanja popolnoma nekaj drugega kot te vnesene besede. Tu zaznavam kognitivno disonanco. Kaj je dogodek leta v arhitekturi v Sloveniji? Petsto hrušk betona, tone in tone izkopane zemlje za prenovo Cukrarne. Ki je monumentalna, fascinantna zgradba, v katero je bil vložen enormen kapital, ampak nima veliko povezave s sodobnim pogledom na arhitekturo. Moram reči, da imam osebno z arhitekturo, ki se gradi v Sloveniji, velikopotezno hitro gradnjo iz betona, stekla, jekla, nekaj težav. Pušča me prazno.

Katera pot pa je tista, ki se vam osebno zdi bolj prava, zanimivejša?

Arhitekturo razumem kot sredstvo, ki rešuje probleme ljudi. To pa je mogoče v različnih merilih in na mnoge načine. Ne želim soditi, kateri je bolj pravi.

Lahko povem le, kaj me osebno bolj nagovori. Po spletu naključij smo se preselili na »konec sveta«, v Istro, kjer, čeprav tega sprva nisem pričakovala, zdaj skupaj z Matevžem načrtujeva arhitekturo, v katero verjamem in ki se mi zdi smiselna. To so prenove večinoma kamnitih hiš v starih mestnih središčih, ki jih številni naročniki sprva razumejo kot breme, potem pa v procesu našega sodelovanja spoznajo njihovo vrednost. V tem pogledu mi je v navdih tudi dr. Živa Deu s svojim bogatim znanjem, skrbjo za arhitekturno dediščino in odnosom do izjemnih ljudi, ki so v njej bivali. Arhitektura ni le gradnja zidov in hiš, pomembno je, kakšne vire izrablja, ali krepi lokalno okolje ali ga siromaši. Tudi zato tako cenim delo prej omenjene Anne Heringer, ki gradi z zemljo in hkrati z arhitekturo gradi tudi vezi v lokalni skupnosti.

Kaj bi bil vaš nasvet mladi ženski, ki se odloča za študij arhitekture?

Moj nasvet bi bil – če te zanima, kako stvari delujejo, in če te navdihuje, kako se ideja materializira, potem vsekakor izberi arhitekturo. In ko si enkrat na tej poti, vztrajaj! Poskusi vedno narediti malce več, kot zahteva samo naročilo; arhitektura lahko ustvari ogromno dodane vrednosti. Če najdeš svojo nišo, vztrajaj, pa če se sprva zdi še tako specifična in drugačna! Da lahko projektiraš stavbo – na primer družinsko hišo ali šolo – moraš razumeti, kako deluje. Dokopati se moramo do bistva – za kaj v resnici gre? Kaj ta skupina ali ta človek potrebuje? Kateri problem mu lahko rešim? Kako stvari ali principi delujejo? Tista res dobra arhitektura pa poleg tega, da rešuje probleme, tudi odkriva resnico, neposredno, globoko bistvo časa.

Menite, da je to razumevanje danes v arhitekturi dovolj prisotno?

Stroka se je deloma odtujila od dejanskih problemov ljudi. Arhitekturo razumem tudi kot servis, ki ljudem olajša bivanje. Tako kot revija. Ta del je danes v stroki skorajda podcenjen. A če družini pokažeš, kako lahko z majhno prilagoditvijo v stanovanju dobi otroško sobo, lahko to bistveno izboljša bivanje, in tega ne bi podcenjevala.

Kaj bi bil moto za arhitektke, ki prihajajo?

Kot pravi Anna Heringer: »Arhitektura je orodje, s katerim lahko izboljšamo bivanje.« Pozornost je treba usmerjati v celostne učinke arhitekture, ne le v končni videz in privlačnost. Z majhnimi koraki lahko dosežemo velike stvari. Občutljivost v ustvarjanju je lahko prednost. Biti moraš zvesta sebi, čeprav je to kdaj v nasprotju s svetom, samo na ta način se lahko zgodi spoznavni preboj v družbi. Bodi pogumna in vztrajna!

Se vam zdi, da obstaja potreba po spodbudah ali po posebnih nagradah za ženske?

Predvsem si želim, da bi novinarji in drugi medijski ustvarjalci večkrat dali besedo tudi ženskam, arhitektkam in drugim ustvarjalkam, ne vedno enim in istim moškim. Da bi se arhitekturni establišment malce prevetрил, se ozrl nase in na širšo družbo in na primer nehal nagrajevati arhitekturo, ki materializira natanko nasprotno od tistega, kar ti isti ljudje govorijo.

Kaj za vas pomeni spodbuda? Kaj bi lahko bila spodbuda?

Pri reviji sem vedno pozorna, da je glas žensk vsaj uravnotežen z glasom moških. Kar ni samoumevno, kot se mogoče sliši. To se mi zdi prava spodbuda za začetek: dati priložnost tudi ženskam, vseh generacij. Opažam, da medijski svet sicer pogosto deluje po inerciji; ko se pojavi en dovolj artikuliran glas, ga naenkrat slišimo kar povsod. Običajno gre seveda za moški glas. Jaz pa menim, da je naloga urednikov ustvarjanje večglasnega prostora, sicer pride do banalizacije, ko se zdi, da en glas predstavlja »enotnost« stroke. Pa v resnici nikoli ni takšne enotnosti, gre le za medijsko sito.

Omenili ste, da bi svojo držo opisali kot nekako »konservativno«.

Kaj ste mislili s tem?

Ne verjamem, da je treba ves svet izbrisati in začeti na novo. Mislim, da lahko iz zgodovine in preteklosti vzamemo tudi marsikaj zelo lepega, tehtna

© osebni arhiv

Prenova hleva v skupne prostore za delavnico *Naprej k zemlji*, Nina Granda, Matevž Granda, 2021

»Mi pa želimo vzpostavljati prostor za kulturni dialog, za polemike, ki na koncu ne bi proizvajale zamer ali izločanja, ampak bi postale osnova razmisleka o prostoru.«

spoznanja, in gradimo na tej podlagi. Bolj verjamem v evolucijo kot v revolucijo. Tudi kot ženska stojim na ramenih svojih predhodnic, ki so dosegle pravico do splava, pravico do študija, pravico do dela, pravico do družbenega udeleževanja, volilno pravico ... in pravico biti drugačna od moških, pa vseeno imeti enakovredne začetne možnosti. Tudi pravico biti ranljiva, občutljiva, nežna, odprta, polna dvomov, pa vseeno vztrajna, močna, pogumna, fokusirana in ustvarjalna. Če uporabim zdaj tako popularno besedo: dosežkov preteklosti se »radikalno« zavedam in jih cenim kot dediščino, kot izhodišče. Vendar pa je naša naloga, da stanje izboljšamo.

Kaj pa v odnosu moški – ženska?

Podpiram vse različne oblike družin, z otroki, brez njih, v različnem spektru mavrice – in zelo vesela sem svoje. To je tisto, kar me najbolj osmišlja. Družina je zame osebno zelo pomembna vrednota. Mož in najini trije otroci. Ob družini sem aktivna tudi kot urednica, arhitektka, kolumnistka; vse to skupaj me izpolnjuje in spodbuja. Ko sva že imela dva majhna otroka, sem začutila močan impulz, da moram svoje dotedanje uredniško delo nadgraditi, če želim napredovati. Vpisala sem podiplomski študij na Dunaju in z družino smo se preselili tja. Marsikomu se je to zdelo naporno in nepotrebno, nisva imela nič denarja in bilo je res težko, ampak dejansko mi je študij odprl nove poglede, in že sama izkušnja bivanja z družino na Dunaju – ko moraš poskrbeti za vrtec in vse obveznosti, ki spadajo zraven, če imaš majhne otroke – je bila poživljava. Otroci te prizemljijo, hkrati pa ti vzbudijo moč in izostrijo fokus. V tistem težkem, natrpanem, kaotičnem obdobju se je tudi porodila ideja za Outsider. Z Matevžem se brez tega skoka na Dunaj najbrž ne bi lotila tega podviga. Ko sva potem dobila še tretjega otroka, smo se preselili v Ljubljano, pa potem zdaj v Istro, in otroci sprejemajo najino delo kot del »normalnosti«. Pogosto so zraven pri aktivnostih, povezanih z revijo – tudi sami prodajajo revije na sejmu, kar doživljajo kot dobro igro. Vzameva jih na gradbišče, skupaj smo, ko povabiva na obisk zanimive goste ... Družinsko življenje se včasih pomeša z najinim delom, a za zdaj se to še ni izkazalo za slabo.

Omenili ste inovativen uredniški pristop, namreč, da se kot arhitektka urednikovanja lotevate na arhitekturni način, kjer z zaporedjem tem gradite zgodbo. Uredniško misel, ki ima ritem, kontraste, gradite s prispevki.

Posebnost revije je to, da je neodvisna. Ne priznavamo vsiljenih delitev, tudi finančno smo vzdržni, na način, da našega obstoja ne pogojujejo razpisi, ampak v največji meri bralci. Menim, da je prav bivanje zunaj slovenskega okolja, pa tudi izhodišče, ki je arhitekturno, ne novinarsko, sploh omogočilo impulz, da sva se lotila ustvarjanja revije, da je kaj takega sploh mogoče. Prijela pa se je tudi zaradi arhitekturnega pristopa: načrtovanja od ideje do

izvedbe in uporabniške izkušnje. Oba z Matevžem sva bila iz arhitekture navajena ustvarjanju namenjati veliko časa, marsikdaj brez gotovosti, ali bo projekt uspel ali ne ... Oba sva imela že kar nekaj kilometrine, ki sva jo pridobivala z udeležbami na mednarodnih arhitekturnih natečajih.

Naloga urednika je, da zbere okrog sebe pametne ljudi, ki imajo kaj povedati. Že od prve številke imam izjemno srečo in privilegij, da lahko sodelujem z ljudmi, ki jih cenim kot strokovnjake in poznavalce. Sodelavce vabim z vseh vetrov, različnih generacij, različnih pogledov, merili sta talent in relevantnost. Presegati želimo samoumevnosti in dosegati spoznavne učinke. V slovenskem prostoru ni kulture polemike; prehitro se vsaka debata zaključí z antagonizmom za ali proti. To najdemo v vseh porah družbe, tudi pri arhitekturi. Mi pa želimo vzpostavljati prostor za kulturni dialog, za polemike, ki na koncu ne bi proizvajale zamer ali izločanja, ampak bi postale osnova razmisleka o prostoru.

Kot ste rekli, kontekst in prostor, da si lahko vsak sam ustvari mnenje.

Z revijo ustvarjamo odprt prostor, argumentiramo možnosti, potem pa lahko vsak izbere, kako se bo usmeril.

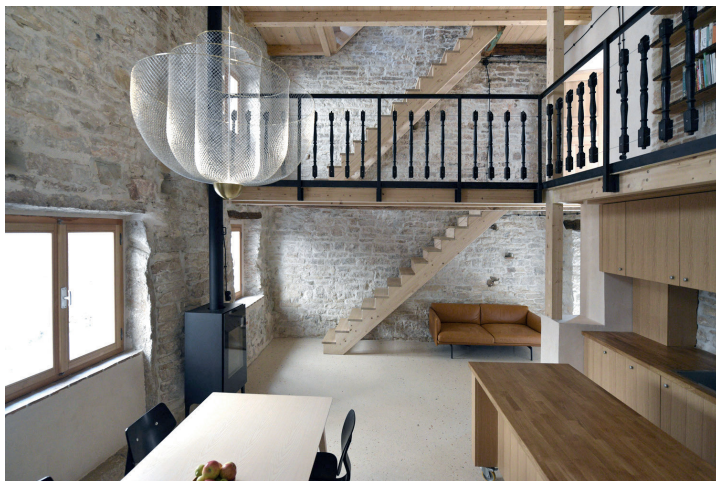
Spomnim se prve številke Outsiderja in tega, da me je pritegnilo ime. Kako ste izbrali ime revije, od kod ideja?

Outsider je nastal v vmesnem prostoru; v iskrih debatah, ki sva jih imela z Matevžem v avtu med številnimi potmi med Dunajem in Ljubljano. Matevž je med številnimi variantami imena na eni izmed teh triurnih voženj vzkljnil – Outsider! In oba sva takoj vedela, da je to to. Všeč nama je, ker izraža pozicijo onkraj, ki je specifična za arhitekturo: da presega svoj čas in prostor. To je tudi pozicija onkraj vsiljenih delitev, značilnih za slovenski kulturno-družbeni prostor. Poleg tega pa s področja arhitekture segamo v druge stroke, zanimajo nas umetnost, družba, sociologija, gradbeništvo, ekonomija ... Segamo onkraj nacionalnih meja, odpiramo se navzven, želimo se povezovati s svetom.

In zanimivo, kako dobro se je ta beseda prijela med stroko. Pred kratkim nas je prof. Vodopivec povabil, da bi imeli delavnico o outsiderstvu v arhitekturi! Sicer pa marsikoga na začetku beseda zmoti, po razmisleku pa reče – outsider, saj to sem jaz! Vsak je v čem samosvoj, v čem izstopa ali kaj presega. Biti outsider je lahko privilegirana položaj!

Kako bi lahko v slovenski družbi presegli prej omenjene delitve?

Mislím, da je treba bolj spodbujati branje knjig, različnih knjig. Ne samo arhitekturnih – tu moramo žal za relevantna dela večinoma posegati po tujejezičnih izdajah, le malo temeljnih, kaj šele sodobnih del je prevedenih v slovenščino – priporočala bi tudi čim več branja leposlovja (dober začetek

Prenova skednja v stanovanje, Nina Granda, Matevž Granda, 2010

je kar 100 romanov ali pa zbirka Moderni klasiki) in esejistike – na primer Alojza Ihana, ki ponuja vpogled v slovensko družbo, in Irene Štaudohar, ki imenitno piše o genialnih ženskah. Priporočala bi čim več druženja z ljudmi, ki mislijo drugače od nas – morda v pogovoru ugotovimo, da si sploh nismo tako zelo različni. Menim tudi, da je treba na fakulteti še bolj spodbujati avtentičen pogled, ne pa proizvajati kopij profesorskih stališč in političnih aktivistov. Stroka ne sme sodelovati v političnih, strankarskih sporih, mora jih presegati, sicer izgublja integriteto. Dobro je dejavno uživati v raznoliki kulturni in medijski ponudbi iz vseh spektrov; če je le mogoče, pa pogledati tudi čez mejo. Uživati v raznolikosti namesto zapirati se v svoj mali in udobni mehurček. Namesto vzvišene vsevednosti več iskrene radovednosti in občutljivosti do sveta.

Kako spodbujati in podpreti mlade? Kaj na tem področju delate z revijo?

Objavljamo prve realizacije, pogovore z mladimi ustvarjalci, tudi k sodelovanju pri pisanju pogosto vabimo mlade ustvarjalce. Zelo rada mladim zapam tudi najbolj odgovorne naloge, kot je urejanje posebnih sklopov v reviji, ob tem pa jim pri vseh odločitvah ponujamo oporo. Mislim pa, da je najboljša spodbuda za mlade dobro in pošteno plačilo za njihovo delo. Torej naročilo projekta, nakup izdelka ali angažma za sodelovanje na področju, ki ga oseba razvija. Pri reviji to zavestno delamo že od začetka.

Imate tudi kakšne druge akcije, kjer vključujete mlade?

Avgusta smo imeli delavnico gradnje z zemljo, v okviru mednarodnega projekta Naprej k zemlji, kjer sodelujemo kot partnerji. Udeležilo se je 14 mladih, študentov in mladih arhitektov z različnih koncev sveta, in na kmetiji na Dolenjskem smo z uporabo lokalne zemlje prenovili tla v nekdanjem hlevu, ki bo postal galerijski prostor. To je bilo tako lepo! Kako so se, smo se povezali, odprli, si zaupali! Skupaj smo se ogromno pogovarjali in ogromno fizično delali – iz blata. Ta pristop, biti tako intenzivno skupaj, to odpre globoke uvide, včasih celo bolj kot študij na fakulteti ali delo pri projektu. To lahko služi kot dobra dopolnitev formalnemu študiju. Veseli me, ker vidim, da je naša sistematična promocija gradnje z zemljo, ki jo vodimo že vse od prve številke Outsiderja, obrodila sadove in da zdaj zemlja v arhitekturi prehaja v ospredje tudi pri institucionalnih projektih, kot je BIO, in pri številnih drugih. Z revijo smo sprožili spremembe.

Kaj je vaša osebna zgodba?

Poleg arhitekture in urejanja revije ter skrbi, da lahko revija na majhnem, zahtevnem trgu dolgoročno obstane, sem tudi kolumnistka za Delo – in v tem izredno uživam. Pri pisanju si jemljem pravico biti kritična. Res pa je, da me ob objavah tudi zdaj, ko pišem že tretje leto, spremlja trema: se bom izrazila dovolj prepričljivo? Sem dregnila predaleč? Zelo pozitivni odzivi številnih bralcev, ki mi pišejo tudi zasebno, mi potrjujejo, da je vendarle vedno vse te treme ... Za to priložnost sem zelo hvaležna, zame je velik izziv.

Kako je prišlo do pisanja kolumn za Delo?

Priložnost smo si ustvarili na podlagi strokovnega dela pri ustvarjanju Outsiderja. Urednica z Dela je prepoznala strokovnost in talent in me je povabila, naj v okviru revije predlagam pisce, ki trikrat mesečno pišemo o arhitekturi. Menim, da lahko skozi prizmo arhitekture dobro reflektiramo družbo. Naša skupna tema je prostor, podobno kot je to stalnica že vseh sedem let pri reviji Outsider. Pri tem pa je pomembno, da smo lahko predstavniki iste stroke kdaj različnih mnenj – in da je to v redu. Včasih namreč začetim pritisk stroke po nekakšni »enotnosti«, ki pa je posledica vpliva močnega kulturnega lobija, ne pa dejansko smiselne strokovne presoje ali iskrenega prizadevanja za arhitekturno debato. Tudi to ponazarja Outsider – da si jemljemo pravico (in dolžnost) do lastnega mnenja, osnovanega na tehtnem razmisleku in na dejstvih.

Poglejva ob koncu ponovno na situacijo ženske. Kaj bi želeli sporočiti sopotnicam v arhitekturi?

Ne smemo dovoliti, da bi nas kdorkoli ustavil, ker misli, da nekaj ni za ženske. Zgodovina, pot do tega, da smo lahko danes enakopravne, je bila zelo težka in dolga. Tukaj smo zato, ker se je toliko žensk borilo, da me zdaj lahko ustvarjamo. Spodbujajmo se med sabo in si pomagajmo! Ne dovoli nikomur, nikoli, da ti reče, da ne zmoreš, ne smeš ali pa da to ni zate, ker »ni za punce«. Ali da moraš izbirati med možnostmi, ki jih določi nekdo drug, in da so tvoje možnosti v arhitekturnem projektiranju omejene zaradi spola. Danes so v delu sveta, kjer živimo, omejene toliko, kot si jih omejimo same.

Kaj je za vas ženska moč?

Spiritus agens, ki ga imamo v sebi. Ta notranja moč ustvarjanja. Verjamem tudi v instinkt, ki pomaga pri odločitvah ...

Kaj menite o intuiciji?

Menim, da več ko imaš različnih življenjskih izkušenj, poglobljenih znanj, intenzivnih doživetij, bolj se ti izostrí intuicija, in potem se ob pravem času iz podzavesti pojavi »impulz«. To so dragoceni, najboljši trenutki v življenju, ko se pojavi tako močno zanimanje, potreba po ustvarjanju, da si se raziskovanju, projektu, kakršnemukoli že, pripravljen posvetiti z vsem bistvom. Ko delo postane klic in lahko premikaš gore. Menim, da arhitekturno delo zelo spodbuja takšno senzibilnost, saj moraš ob vsakem projektu, naj gre za prenavo ali za novogradnjo, začeti na novo. Takšna raznolikost pa ohranja svežino in zanimivost.

Se vam zdi, da se ženske med seboj dovolj podpiramo?

Zdi se mi, da bi se lahko še malo bolj podpirale. Včasih do mene pridejo škodoželjne govornice, ki najbrž izvirajo iz zavisti, ta pa vedno iz občutka manjvrednosti ali ogroženosti. Zelo si želim, da bi ženske še bolj pomagale druga drugi. Tudi takrat, ko smo si v čem različne, tudi ko nismo povsem »politično« ali generacijsko ali kakor koli že enotne. Vsakič, ko kateri uspe, to pomeni boljše okolje za vse nas. Naučila sem se, da je pomembno tudi znati odpustčati, ne biti malenkostna in zamerljiva in raje osredotočeno delati naprej, kar te izpolnjuje in za kar verjameš, da je prav. Zame je to neusahljiv vir radosti. Če imaš v sebi ustvarjalno moč, si vedno v prednosti in vedno neodvisna.

»To so dragoceni, najboljši trenutki v življenju, ko se pojavi tako močno zanimanje, potreba po ustvarjanju, da si se raziskovanju, projektu, kakršnemukoli že, pripravljen posvetiti z vsem bistvom. Ko delo postane klic in lahko premikaš gore.«